

Відгук

офіційного опонента на кандидатську дисертацію

Ковалевича Тараса Васильовича

«Український національно-визвольний рух 1944 – 1989 років у інформаційному просторі Української РСР»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертаційна робота Т.В.Ковалевича присвячена проблемі специфічного відображення радянською ідеологічною системою боротьби українського народу за здобуття державної незалежності України у середині – другій половині ХХ століття. Обрана тематика актуальна з точки зору і наукової, і прикладної, оскільки показує форми і методи пропагандистської боротьби комуністичного режиму з українським національно-визвольним рухом. Арсенал комуністичних оцінок-штампів стосовно борців за українську незалежність був доволі примітивний: «українські буржуазні націоналісти», «клерикали-уніати», «нацистські наймити», «фашисти», «запроданці», але опертий на потужну пропагандистську машину виявився достатньо ефективним у формуванні негативного образу свідомого українця для радянського обивателя «*homo sovieticus*». Фальсифікація фактів, викривлення інформації, тенденційність оцінок осіб та організацій стали базовими чинниками відверто підривної пропаганди, мета якої – очорнити й скомпрометувати національно-визвольний рух, його учасників, цілі й завдання. Якщо в часи незалежної України масштаби наслідків даної пропаганди суттєво зменшилися, то у сусідній Росії за часів путінського режиму антиукраїнській ідеологічна машина отримала «друге дихання». Відголосок цих пропагандистських кліше має своє негативне відображення і в нинішніх умовах – і не тільки в інформаційній політиці сучасних російських ЗМІ, але й у проявах «радянської» («совкової») свідомості й поведінки частини українських громадян. Тож з огляду на незначну розробленість означених питань в сучасній вітчизняній історіографії, відсутність цілісних наукових досліджень, наукова актуальність порушеної дисертантом теми не викликає сумнівів.

Аналіз тексту дисертації та автореферату дає підстави вважати дану роботу ґрунтовним дослідженням. Дисертаційна робота побудована за проблемним принципом, складається із вступу, п'яти розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (477 позицій) та ілюстративних додатків (27 аркушів). Обрана автором структура дисертації загалом відповідає тематиці та напряму дослідження, має достатнє теоретичне і фактологічне обґрунтування. Дисертант обґрунтував актуальність обраної теми, визначив об'єкт і предмет дослідження, його, хронологічні рамки, означив наукову новизну отриманих результатів. Сформульовані у вступі мета, завдання, методологічна основа загалом узгоджуються з темою і не викликають зауважень. Водночас, вважаємо недоцільним визначення територіальних меж дослідження, оскільки мова йде не про конкретні

історичні події, а агітаційно-пропагандистські прийоми та інформаційне поле, які не мають умовних географічних обмежень.

У **першому розділі** подано аналіз стану наукової розробки, джерельної бази та методології дослідження. Дисертант зумів опрацювати й проаналізувати наявний комплекс наукових і публіцистичних праць з означеної проблеми, окреслив історіографічні здобутки, систематизував джерельну базу дослідження. Він увів у науковий обіг частину архівних документів з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного кінофотофоноархіву ім. Г.М.Пшеничного, використав масив друкованих і електронних джерел, фото- та кінопродукції, наукової і мемуарної літератури.

Систематизація наявного джерельного масиву вказує на широке залучення різножанрових матеріалів, що дозволило автору різносторонньо проаналізувати як історіографічний, так і джерелознавчий аспекти дослідження. Однак, поза його увагою залишилися сучасні наукові праці, присвячені оцінці діяльності ОУН і УПА та антирелігійній політиці радянської держави відомих дослідників І.Андрухів, В.Войналовича, А.Кентія, С.Кульчицького, І.Патриляка, В.Пашенка, Г.Стародубець. Їх опрацювання додало б автору додаткових наукових аргументів при відображенні ним у **другому розділі** історичної ретроспективи форм і методів розвитку українського визвольного руху у 1944-1989 рр., ідеологічних і фахових оцінок тогочасною комуністичною владою і підконтрольними їй науковцями. Поданий у другому підрозділі матеріал містить інформацію про розвиток дисидентського і правозахисного руху спротиву комуністичній системі, що автор означає як «Ненасильницька визвольна та опозиційна діяльність». Наявність такого роду інформації у структурі дисертації дозволяє коротко охарактеризувати основні прояви збройної та позамілітарної боротьби українців за своє національне визволення, у тому числі й в рамках так званого ідеологічного протистояння.

Третій розділ дисертації присвячений виявленню основних чинників формування у тогочасному інформаційному просторі радянського режиму базових ідеологічних і пропагандистських кліше, що стали підвалинами для агітаційно-пропагандистської кампанії комуністичних органів влади у боротьбі із збройним рухом ОУН і УПА, а пізніше, із історичною пам'яттю про них. Для цього дисертант використав офіційні політичні документи і пропагандистські матеріали партійних і державних органів, спеціальні аналітичні матеріали органів державної безпеки, на які безпосередньо покладалося завдання боротьби і знищення українського визвольного руху у повоєнний період. Автором здійснено компаративний аналіз характеристик поведінки та боротьби учасників УПА з боку офіційних радянських і німецьких посадовців, очевидців тих подій. У розділі подається панорама кількісних організаційних і масово-агітаційних заходів, спрямованих забезпечити в рамках умовної «другої хвилі» радянізації західноукраїнських областей, інформаційно-пропагандистського впливу за допомогою тогочасних засобів інформації: газет, журналів, пропагандистської

літератури, радіо, закладів кінематографу, пізніше телебачення на місцеве населення та мешканців республіки. У розділі розкрито роль працівників КДБ у технологіях «конструювання» покаючих судових процесів з числа окремих колишніх учасників збройної боротьби, їх «викривальних» звинувачень на адресу «буржуазних націоналістів». Що стосується кількісних даних проведення різних пропагандистських заходів по викриттю націоналістичної діяльності, то здебільшого вони мали формальний, а часто «паперовий» формат проведення, тож подібні цифрові дані слід сприймати критично.

У **четвертому розділі** основна увага автора приділена ключовим тегам офіційної ідеологічної кампанії, що визначала характер і напрями розробки агітаційно-пропагандистської продукції для масового споживача. Серед них автор виділяє актуалізацію радянської пропаганди стосовно питань колабораціонізму з нацистським режимом, реакційності націоналістичної ідеології, підривної діяльності зарубіжних українських центрів, антинародності українських клерикалів з УГКЦ і УАПЦ, інших пропагандистських кліше, що ставали фокусними маркерами у процесі розробки різноманітних прийомів дискредитації. На прикладі постаті митрополита А.Шептицького та інших представників УГКЦ показано способи викривлення та фальсифікації їх світоглядної і громадянської позицій. Відображено, як формувалася поточна пропагандистська діяльність виконавців, чіплялися відповідні ідеологічні ярлики, підводилися заздалегідь визначені історичні висновки. У розділі подано також прийоми ідеологічної боротьби та протидії спецслужбами СРСР діяльності представників дисидентського і правозахисного руху, використання офіційною владою проти борців з комуністичним режимом механізмів закритих судових процесів, пропагандистських кампаній у пресі тощо.

На особливу увагу в роботі заслуговує зміст **п'ятого розділу**, де дисертант приділяв значну увагу конструюванню радянською пропагандою негативного образу українського націоналіста за допомогою художньо-мистецьких засобів літератури, кінематографу, політичної художньої сатири. Подані ним приклади застосувань стійких ідеологічних кліше у різних художніх творах демонструють стандартні підходи комуністичної пропаганди дифамації постатей знакових діячів національно-визвольного руху та його рядових учасників. Водночас, дисертант зумів провести грань між типовим використанням заздалегідь окресленого негативного образу і завуальованістю їхніми поодинокими авторами можливості подати масовому споживачу якусь долю правдивої інформації про справжню суть і масштаби боротьби за незалежність.

У висновках зроблено узагальнення результатів дослідження, які в цілому дають відповідь на визначену автором мету та завдання. Варто відзначити науковий рівень викладу тексту, ступінь та логіку аргументації наукових положень, коректне використання матеріалів архівного і мемуарного походження, результатів наукових досліджень інших авторів.

Оцінюючи роботу в цілому позитивно, дозволимо висловити ще деякі зауваження і побажання.

1) Автор досить скупо дав характеристику радянського інформаційного простору, що з методологічної точки зору викликає запитання до актуальності вживання даного терміну у назві й об'єкті дослідження.

2) Відображаючи роль головних промоутерів антинаціоналістичної пропагандистської кампанії, дисертант упустив один важливий у радянській агітаційній машині пропагандистський інститут – громадські товариства «Знання» та «Україна». Через них відповідні партійні органи залучали до ідеологічної роботи з населенням як в середині країни, так і поза її межами представників наукової і творчої інтелігенції, щоб надати подібним заходам серйозної обґрунтованості. Тож було б доцільно означити участь цих організацій у відповідних пропагандистських практиках.

3) Увага автора зосереджена тільки на одному суб'єкті цього ідеологічного протистояння – радянській пропагандистській системі, хоч за логікою було б доцільно показати і підходи представників національно-визвольного руху у цьому інформаційному двобої.

Загалом аналіз змісту дисертації та тексту автореферату дозволяє зробити висновок, що виконана робота є самостійним завершеним науковим дослідженням, відзначається новизною підходів та оцінок, має наукове та прикладне значення. Висловлені у відгуку зауваження і пропозиції не носять принципового характеру, не знижують якість і загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження.

В цілому дисертаційна робота Ковалевича Тараса Васильовича **«Український національно-визвольний рух 1944 – 1989 років у інформаційному просторі Української РСР»**, подана на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, відповідає встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:
канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України
Прикарпатського національного
університету ім. В.Стефаника

Кобута С.Й.

ПІДПИС *Кобута С.Й.* ЗАВІС
Директор кафедри історії України
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
кад. 02.12.25266

